

Отримано: 23 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2018 р.

Прийнято до друку: 21 грудня 2018 р.

e-mail: jeannette@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-78-81

Буць Ж. В. Особливості гендерної диференціації у сучасній французькій жіночій прозі (на матеріалі роману Т. де Росне «Le dîner des ex»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 78–81.

УДК 811.133.1'42

Буць Жанна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Т. ДЕ РОСНЕ «LE DÎNER DES EX»)

У запропонованій статті описується художній простір сучасної французької жіночої прози. Особливої уваги приділено мовним засобам, що актуалізують й характеризують відмінності чоловіків і жінок. Зауважено на стереотипному сприйнятті гендерних ролей авторками сучасної французької романістики, що віднаходить своє підтвердження у розгортанні оповідного простору і висловлюваннях персонажів. Підтверджено бінарність гендерної системи, що відображається у текстовому матеріалі у контрастному вираженні жіночності/маскулінності. Доведено не лише диференціацію представників різних гендерних ланок, а й зауважено на зміні гендерних ролей у сучасному суспільстві, що відображено і на фактологічному матеріалі.

Ключові слова: гендер, французька жіноча проза, гендерні стереотипи, жіночність, маскулінність.

Zhanna Buts,

Ph.D. (candidate of Philology), assistant professor, Kyiv National Linguistic University

FEATURES OF GENDER DIFFERENTIATION IN MODERN FRENCH FEMALE PROSE (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL T. DE ROSNE «LE DÎNER DES EX»)

The article is devoted to the study of linguistic peculiarities of the artistic space of contemporary French female prose. This purpose is to determine the features of the linguistic representation of gender characters, which fix the difference between men and women as representatives of different gender groups. There are described the results of recent studies on gender linguistics. So we formulated the vast questions of the studying problem. Our attention has been concentrated on the stereotyped perception of gender roles by the authors of modern French novels, which finds its confirmation in the development of the narrative space and the structure of the statements of characters. Else we are defined the main features of the artistic female text and proposed the notion of «female prose». The duality of the gender system, which is reflected in the text material in the contrasting expression of femininity / masculinity, is confirmed. It is noted that gender differentiation in the artistic space of French female prose reflects the French male society, though last time we observe feminist trends. It is proved that there is not only the differentiation of representatives of different gender units, but also it's noted the change in gender roles in modern society, which is reflected in the factual material. Thus, for example, the special attention in the text acquires a description of men / women professional activity according to gender changes. The perspective for further research it is conceded in the study of the male art space, with the aim of outlining gender stereotyped roles in the patriarchal French society, as well as a comparison of the construction of feminine and masculine French narrative.

Key words: gender, French female prose, gender stereotypes, femininity, masculinity.

Вступ. Проблема взаємозв'язку статі мовця з мовленням привертає увагу досить давно, беручи початок ще в античній традиції, але особливого значення вона набула в сучасному суспільстві, де стереотипні ролі жінки та чоловіка в соціумі зазнали значних змін та перевтілень. Крім того, становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці пов'язаний із зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії. Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, інтерес до суб'єктивного, до приватного життя людини, розвиток нових теорій особи призвели до перегляду наукових принципів вивчення категорій етнічності, вік, стать, що інтерпретувалися раніше лише як біологічно детерміновані. Тому гендерний вимір є важливим об'єктом вивчення у багатьох наукових галузях, зокрема у мовознавстві, де він влягає собою новий етап розвитку, нову точку зору на лінгвістичні явища. Спостерігається деяка одновекторність досліджень гендерної лінгвістики – увага у працях сучасних мовознавців приділена чи-то жіночності, чи-то чоловічої складової статевої диференціації. А матеріал французької художньої літератури залишається найменш вивченим у руслі цієї наукової парадигми.

Актуальність дослідження зумовлена загальною скерованістю сучасної лінгвістики на дослідження різних аспектів функціонування мови як засобу міжособистісної взаємодії, спрямуванням на вивчення взаємозв'язків мови й свідомості загалом та мови і художнього мислення. Комплексне вивчення наративного простору сучасної французької прози надасть можливість виокремити й систематизувати мовні засоби наративного мислення письменників як представників різних гендерних ланок.

За мету у запропонованій статті ми ставимо визначити мовні особливості, що диференціюють персонажі за їхньою гендерною приналежністю у художньому тексті сучасної французької жіночої прозі і відповідно вибудовують його оповідний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблематикою. Перші системні описи чоловічих та жіночих особливостей мовлення було виконано на матеріалі германських мов у 60–70-х роках ХХ століття (R. Lakoff, S. McConnell-Ginet, S. Romaine, D. Spender). Щодо сучасних розробок, то більшість з них проводяться в межах дискурс-аналізу або критичного дискурс-аналізу (S. Mills, J. Sunderland, R. Wodak), міжкультурної комунікації (N. Besnier, J. Sidnell, S. Tretchler), гендерного аналізу ідеології та стереотипізації (S. F. Kiesling, M. Talbot), академічного дискурсу (E. Morris, J. Swan), медійного та політичного дискурсу (R. Lakoff, L. Litosselitti, R. Wodak), сімейного дискурсу (P. Eckert, D. Tannen) тощо.

Важливо зазначити, що сучасні українські мовознавці працюють в одному напрямку із західними вченими. Проводяться розробки з позицій когнітивістики, досліджується гендерний аспект стереотипізації суспільства, враховуються не лише гендерні, але й вікові особливості. Основною метою феміністських студій є реалізація жіночих ролей у текстах та літературі, суспільному житті, соціальних відносинах. Поєднуючи методи наратологічних універсалій із інтерпретативним, контекстуальним феміністичним підходом, феміністична наратологія вбачає продуктивні перспективи у вдосконаленні наратологічного аналізу шляхом поєднання структуралізму та культуралізму [7, с. 16].

Розуміючи художній жіночий текст як фіктивне зображення дійсності, в якому виражається світоглядний досвід авторки, вважаємо, що у ньому зароджуються паростки фемінного художнього дискурсу. За тлумаченням Н.Я. Нери – це нарратив, у якому наявне жіноче буття та уявлення, з особливим викладом емоційності, спонтанності, сенситивності та інтуїтивного пізнання [3, с. 7].

Дослідження гендерного аспекту жіночої прози відбуваються в руслі антропоцентричної парадигми сучасної лінгвістики (А. Вежицька, О. О. Глушенко). В її межах гендер визначається як «організована модель соціальних відносин між чоловіками і жінками, що конструюється основними інститутами суспільства» [4, с. 4].

У 80-х роках минулого століття гендерні розвідки почали звертатися не лише до проблеми експлікації жіночої історії та психології, але й до проблем визначення маскулінності і фемінності (А.А. Арестова). Такий напрям сучасної гендерології спрямував вектор нашої роботи до визначення різних мовних засобів актуалізації й функціонування гендерних характеристик у нарративному просторі художньої прози.

Наразі стають дуже популярні різноманітні дослідження з лінгвопоетики. Вони охоплюють різні лінгвістичні парадигми: наратологію (Р.І. Савчук), лінгвокогнітологію (О.В. Кравченко, О.М. Кагановська) та ін. Проте, на нашу думку, не надто охоплено жіночий художній простір французької літератури. Саме такий спектр наукових парадигм спрямував наше дослідження у руслі гендерних вчень з урахуванням особливостей функціонування художньої мови.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом нашого дослідження слугують твори жінок сучасного французького художнього простору. Формування нової художньої парадигми на рубежі двох останніх століть визначається багатомірністю, не лінійністю і передбачає існування багатьох нових художніх форм. Однією з таких форма вважаємо оформлення саме жіночої літератури, що має ознаки гендерної стилізації. Жіночу прозу ми розуміємо за Г.-П.М. Рижковою, яка визначає цю літературознавчу категорію за ознаками гендеру автора твору [5, с. 6]. Крім цього, однією з характерних рис такого виду творів є жінка-героїня, що разом із універсальними проблемами буття вирішує й специфічні гендерні питання. Таким чином, вирізняємо жіночу прозу як масив літературного процесу, що має як свої базові ознаки, с поміж яких можна зазначити авторство прозаїка-жінки, так й особливий «жіночий» погляд на світ, особливий інтерес до певних сторін екзистенції, заломлених через соціально-психологічні риси фемінного гендеру.

Як доводить ілюстративний матеріал, основна особливість відмінностей між жіночністю/маскулінністю у творчості французьких письменниць полягає у стереотипному сприйнятті суспільством представників різної статі. Гендерні стереотипи розуміємо як «сформовані культурою та розповсюджені в ній узагальнені уявлення (переконання) про те, якими є і як поведуться особи різних гендерів (чоловіки і жінки)» [6]. Гендерні стереотипи нероздільні від гендерних ролей (набори очікуваних зразків поведінки (норм) для чоловіків і жінок) і служать для їх підтримки і відтворення. Хоча гендерна система має бінарний характер, проте з її жорсткими рольовими приписами вона не є універсальною: у багатьох культурах світу існує більше двох традиційних гендерних ролей (W. Roscoe) і допускається їх зміна (N. Bartlett, W. Bukowski, P. Vasey), а подекуди гендер традиційно не має суттєвого значення для соціального життя (O. Oyewumi).

Дослідження гендерних відмінностей доводять, що гендерні стереотипи в цілому не відповідають дійсності, але їх стійкість забезпечується когнітивними упередженнями, які дозволяють людям вибірково сприймати та інтерпретувати інформацію з зовнішнього світу [4, с. 14].

Гендерні відмінності давно цікавлять учених з різних наукових парадигм. Тривалий час основною метою досліджень гендерних відмінностей було віднайти наукові підтвердження гендерних стереотипів і тим самим надати переконливі виправдання існуючих гендерних ролей та нерівності [1, с. 79]. Проте більшість наукових робіт виявляють набагато більше схожостей, ніж відмінностей, між чоловіками і жінками, а незначні відмінності часто отримують пояснення через їхню соціальну природу.

Відповідно до сталих традицій французьке суспільство належить до патріархального типу, де до чоловіків відносяться з більшою пошаною, що у текстовій площині жіночої прози знаходить також своє вираження: *Au loin, je vis deux silhouettes fendre la foule des passants ; lui d'abord : élancé, élégant, cheveux gris coiffés en arrière ; elle ensuite à son bras, une robe rose mettant en valeur chaque courbe de son corps* (Т.Р. : DDE, р. 24). У наведеному прикладі твору Т. де Росне Марго описує зустріч із знайомою парою. Жінка здалеку побачила їх, оскільки вони вирізнялися від юрби. Чоловік йшов попереду (*lui d'abord*), а його жінка слідувала за ним, тримаючи його за руку (*elle ensuite à son bras*). Будучи знайомою з цим подружжям, Марго звернула увагу саме на розташування, що підтверджувало положення чоловіка як голови в цій парі, і підкреслювало підкорення жінки у цих стосунках. Крім того, набуває гендерного відтінку й опис подружжя. Авторка роману описує чоловіка дуже детально, наполягаючи на його зовнішніх даних – стрункий (*élançé*), елегантний (*élégant*), із сивим волоссям (*cheveux gris*), зачесаним назад (*coiffés en arrière*). Така пильна увага до зовнішності героя видає гендерну ідентифікацію авторки, оскільки саме жінка буде зупинятися на таких деталях. Тоді як подружжя змальовано дуже стримано, підкреслюючи її переваги відносно такого чоловіка. Письменниця лише зосереджується на одязі дружини (*une robe rose*) – рожевому платті, хоча й підкреслює елегантність чоловіка, додаючи опис до жіночого вбрання – *mettant en valeur chaque courbe de son corps* (підкреслюючи кожен вигин її тіла).

Взагалі, як доводить ілюстративний матеріал, у жіночій прозі маскулінність/жіночість подається завжди на контрасті.

Elle portait une robe en dentelle qui dévoilait presque son anatomie, et même de loin, on devinait l'éclat insolent de sa bouche écarlate. Lui, sobrement élégant dans un smoking noir, lisait le programme (Т.Р. : DDE, р. 25). У наведеному прикладі, авторка описує подружжя, подаючи чоловіка і жінку не лише на контрасті зовнішнього вигляду, а й на кольоровій гамі. Подружжя була у мережевому платті (*une robe en dentelle*), яке майже не приховувало її тіло (*dévoilait presque son anatomie*). Відтіняло

таке вбрання її яскраво червоні губи (*sa bouche écarlate*). На противагу їй, чоловік удягнутий в елегантний чорний смокінг (*Lui, sobrement élégant dans un smoking noir*). Кольорова гама має не лише семантичне значення, а й несе культурно-національний характер – для французів червоне і чорне має особливо шанобливе ставлення [2, с. 112].

Сприйняття автора твору направляє і вибудовує як оповідання, так і висловлювання персонажів. Стереотипне сприйняття чоловіків і жінок спостерігаємо в ілюстративному матеріалі Т. де Росне. Головна героїня роману «Le dîner des ex» Марго докоряє чоловікові: *Tu fus un père absent envers tes filles. Jamais tu n'aurais interrompu une répétition pour te rendre au chevet de l'une d'elles, fût-elle mourante. Tes enfants venaient après la musique, alors que, pour moi, Martin passe avant. Voilà notre différence* (ibid., р. 47). Жінка підкреслює їхню різницю на прикладі відношення до дітей. Марго наводить приклади стосунків колишнього з його доньками, коли він був завжди відсутній в їхньому житті (*un père absent envers tes filles*). Обуреність жінки передано вживанням гіперболічної ситуації, яка передає емоційний стан героїні. Молода жінка припускає, що, навіть, у момент смертельної небезпеки чоловік в жодному разі не відмовиться від кар'єри і роботи (*tu n'aurais interrompu une répétition*) аби знаходитися біля ліжка вмираючої доньки (*te rendre au chevet de l'une d'elles, fût-elle mourante*). Вона дорікає колишньому, що у нього на першому місці робота (*Tes enfants venaient après la musique*), тоді як в її житті син переує усьому (*pour moi, Martin passe avant*).

Окрім протиставлення відношення роботи і сім'ї, авторка досліджуваного роману підкреслює також різне сприйняття дітей, що має підґрунтям гендерну диференціацію. *Mathilde et moi, à dix et douze ans, avions d'emblée compris que si notre mère aimait ses filles d'un amour raisonnable et placide, elle adorait son fils d'une passion amoureuse* (Т.Р. : DDE, р. 57). У наведеному фрагменті героїня твору Т. де Росне описує своє дитинство, згадуючи різне ставлення їхньої матері до неї із сестрою і до брата. Відносно дівчаток це була любов розсудлива й спокійна (*amour raisonnable et placide*), тоді як до сина їхня мама виказувала пристрасну любов (*passion amoureuse*). На семантичному рівні материнська любов до різностатевих дітей має різні лексеми. Так, дівчаток жінка любила (*aimait ses filles*), тоді як хлопця – обожнювала (*adorait son fils*). Якщо звернемося до словникової статі Larousse, то спостерігаємо емоційно насичене значення дієслова *adorer* v.tr.: «Rendre des honneurs à Dieu, à une divinité» [8]. На семантичному рівні у жіночому романі лише підтверджується маскуліність французького суспільства.

Гендерна диференціація у творчості французьких письменниць проявляється не лише в описі стереотипних ситуацій чи-то характеристик жінок і чоловіків, а й манери професійної діяльності. Досліджуваний твір Т. де Росне «Le dîner des ex» розповідає про життя молодої жінки, яка була диригенткою симфонічного оркестру. Тому увесь оповідний простір пронизано музикою або усім, що до неї відноситься. Диференціація маскуліності/жіночності також простежується у романі на манері виконання музичного твору: *Mais contrairement à toi qui as toujours aimé la diriger à la hussarde comme on mène une armée victorieuse, je voudrais atténuer sa puissance militaire sans en diminuer l'éclat ; en vérité, j'aimerais mettre en valeur, dès le premier mouvement, dès le départ audacieux du soliste où le piano devient partie intégrante de l'orchestre, l'expression de douceur, de chaleur humaine et de volupté latente qui transparait à mes yeux, et qui m'interpelle au-delà du reste* (Т.Р. : DDE, р. 63). Марго порівнює манеру диригувати свого колишнього чоловіка зі своєю. Так, чоловіча презентація музичного твору була бадьорою, по-гусарськи (*à la hussarde*), наче диригент веде за собою переможне військо (*comme on mène une armée victorieuse*). Таке порівняння створює стереотипний образ чоловіка – сильного, войовничого, переможця. Тоді як жінка на противагу наділена ознаками хранительки миру, спокою, тепла. Саме це стереотипне сприйняття жіночої частини людства утілено у манері виконання музичного твору Марго. Щоб пом'якшити войовничість (*atténuer sa puissance militaire*) героїня роману намагається надати вираження ніжності (*l'expression de douceur*), чоловічого тепла (*de chaleur humaine*), прихованої насолоди (*de volupté latente*). Саме так, на думку жінки мав звучати цей твір.

Стереотипізацію образів чоловіків і жінок у художньому просторі французької письменниці Т. де Росне спостерігаємо у ситуації, що описує відношення до одруження. Хоча у досліджуваному романі відмічаємо здебільшого нестандартне стереотипне сприйняття жінкою довгоочікуваної події – одруження:

Notre mariage fut rapidement annoncé, préparé, organisé. Je l'aurais préféré intime, Pierre l'a souhaité grandiose (ibid., р. 64). Головна героїня воліла провести свадьбу скромно, майже в інтимній обстановці (*l'aurais préféré intime*), тоді як наречений П'єр забажав грандіозної церемонії (*l'a souhaité grandiose*). Таке зміщення стереотипних акцентів пояснюються двома причинами. По-перше, Марго не любила чоловіка, а виходила за нього лише тому, що очікувала на дитину. Тому жінка не хотіла виказувати ані яких почуттів на людях. По-друге, йдеться про йдеться про фемінізацію суспільства. Змінюється роль жінки, її стереотипне сприйняття маскуліним суспільством, що у текстовій тканині передано саме зміною стереотипних акцентів і ролей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши текстовий матеріал роману французької письменниці Т. де Росне «Le dîner des ex» з метою виявлення специфіки диференціації за гендерною ознакою й встановленню мовних засобів її актуалізації, можна констатувати, що відмінність жіночого/маскулінного, перш за все, пов'язана із стереотипним сприйняттям суспільства гендерних ролей. На мовному рівні ці особливості виявляються у відповідному конструюванні висловлювань персонажів, мають семантичне вираження і вибудовують оповідний простір. Перспективним для подальших досліджень вважаємо вивчення чоловічого художнього простору, з метою окреслення гендерних стереотипних ролей у патріархальному французькому суспільстві, і порівняння конструювання фемінного та маскулінного французького нарративу.

Література:

1. Бєрн Ш. Гендерная психология (Секреты психологии). Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2001. 320 с. URL: <http://psymania.info/gend/bern/sekreti.php>. (дата звернення: 22.11.2018).
2. Буць Ж.В. Текстовий концепт жіночності у французьких соціально-побутових романах XIX–XX століть: лінгвокультурологічний і комунікативно-прагматичний аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 – романські мови. Київ, 2012. 269 с.
3. Нєра Н. Я. Гендерний аспект невластно-прямого мовлення в англomовному художньому дискурсі (на матеріалі жіночої прози першої половини XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Львів, 2017. 25 с.

4. Пермякова О.В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. Пермь, 2007. 19 с.
5. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років XX-го – початку XXI ст.: жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 – Українська література. Кіровоград, 2008. 20 с.
6. Слінчук В. В. Соціальна типізація гендерних стереотипів у мові ЗМІ. *Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ ім. Т. Г. Шевченка*. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1356>. (дата звернення: 20.11.2018)
7. Штохман Л.М. Сучасна феміністична наратологія: практика реалізації на Заході та в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 – теорія літератури. Тернопіль, 2012. 21 с.
8. Le petit Larousse illustré. Paris: LAROUSSE, 2011. URL: <http://www.larousse.fr/>.(дата звернення: 22.11.2018)

Джерела ілюстративного матеріалу:

Rosnay, DDE: Rosnay T. de. Le dîner des ex: [roman] / Tatiana de Rosnay. – P. : LGF, «Le Livre de poche», 2016. – 83 p.